

Լ Ռ Ո Ւ Թ Ւ Ւ Ն Ը*)

«Հօրս չեմ յիշում, այսպէս սկսեց նա՝ հոգոց հանելով ու յետոյետ տանելով իր ճակատի խոպոպները.— ես երկու՝ և քոյրս չօրս տարեկան էր, երբ նա մեռաւ: Մեզ դաստիարակողը և խնամողը եղել է մայրս, մի սիրող, քնքոյշ արտի տէր մայր, որ մեզ համար ոչինչ չի խնայել: Բարեբախտաբար հայրս, որ մի յայտնի բժիշկ է եղել, այնքան միջոցներ թողել էր, որ մենք նիւթական դժուարութիւններից միանգամայն ազատ՝ անկարօտ ապրել կարողանայինք:

Ես ու քոյրս շնորհիւ մօրս քնքոյշ հոգածութեան՝ լաւ դաստիարակութիւն և կրթութիւն ստացանք և համարեա միաժամանակ հասած աղջիկներ էինք: Ինչպէս դու էլ նկատել ես, մենք՝ ես ու քոյրս խիստ նման ենք իրար. այդպէս ենք եղել դեռ շատ փոքրից, մեր ծանօթները յաճախ դժուարացել են մեզ որոշել իրարից: Սակայն այդ նմանութիւնը միայն արտաքուստ է, մեր բնաւորութեան, մեր ճաշակների ու հասկացողութեան, առհասարակ մեր ներքինի մէջ երբէք որեւէ նմանութիւն չի եղել: Բնութեան մի անօրինակ խաղ էր կարծես մեր արտաքին այդ ապշեցուցիչ նմանութիւնը և մեր ներքինի նոյնքան ապշեցուցիչ տարբերութիւնը: Եւ այդ տարբերութիւնը միշտ յօդուտ ինձ չի եղել. որքան քոյրս լուսկեաց էր, լուրջ, խոհուն, իրերի վրայ պարզ հայեացքի տէր, նոյնքան ես թեթեւ էի, շատախօս, երա-

*) Ցես «Մուրճ», № 4.

զող, յափշտակուող, ինչպէս մի միամիտ երեխայ։ Եւ իմ երազները... բոլորը թեւաւոր, բոլորը վարդագոյն, անօրինակ։ Կեանքն ինձ թւում էր որպէս հաճելի երազների, գրաւիչ հէքիաթների մի անվերջ շարք։ Երեկ քեզ պատմեցի, թէ ինչպէս երկար ժամանակ հաւատացած էի, որ ինձ կը փախցնի մի դեւ կամ մի առասպելական սպայ ու կը տանի հեռու, հեռու. և այդ անորոշ, խուլ հեռուները ես կարողանում էի երեւակայել, ապրում էի նրանցով։ Քանի՜ քանի անգամ ես պարտիզում ծառի տակ նստած՝ մոռացել եմ գիրքը ծնկներիս վրայ, նայել եմ վերեւ, երկնքից սահող ամպերին և դրանց հետ տարուել մի ուրիշ հրաշալի աշխարհ, ուր ամեն բան տարբեր է մերինից։

Մայրս ու քոյրս ինձ սաստիկ սիրում էին, գուրգուրում էին վրաս՝ որպէս տան փոքրի, այնպէս որ ես մի մօր տեղ երկու մայր ունէի։ Քրօջս սէրը մասնաւորապէս այնքան բուռն էր իր արտայայտութիւնների մէջ, որ յաճախ հասնում էր անձնուիրութեան։ Նա ընդունակ էր ամենատեսակ զրկանք, նեղութիւններ յանձն առնել՝ ինձ գոհ և երջանիկ դարձնելու համար։ Յիշում եմ, ես մի անգամ ծանր հիւանդացայ, և նա քիչ մնաց խելագարուէր վշտից ու յուսահատութիւնից։ Չնայելով որ մենք այնպէս նման էինք իրար, բայց նա միշտ կ'աշխատէր ինձ աւելի գեղեցիկ դարձնել մի աւելորդ ժապաւէնով, մաղերի մի առանձին հիւսուածքով։ Նա զուարճանում էր ինձանով, ինչպէս փոքրիկ աղջիկը իր տիկնիկով, իր մասին կարծէք բնաւ չէր մտածում, երջանիկ էր, ինձ տեսնելով ուրախ, կայտառ։ Նրա և մօրս քնքոյշ վերաբերմունքը կամաց-կամաց ինձ դարձրին էլ աւելի պահանջող, չարաճճի, երես առած, նոյնիսկ եսասէր։ Ես սովորեցի շարունակ զոհեր ընդունել՝ առանց երբէք մտածելու զոհաբերութեան մասին։ Ինձ թւում էր, որ ուրիշ կերպ չի էլ կարող լինել, որ իմ մերձաւորները պէտք է ինձանով զբաղուեն, կատարեն իմ ամենատեսակ հաճոյքները, սիրեն ու փաղաքեն ինձ, իսկ

ես ապրեմ իմ ուղածի պէս, անհոգ ու ազատ ինչպէս
թռչունը եթերի մէջ:

Եւ ես ապրեցի ու մեծացայ ինչպէս ազատ ու ան-
հոգ թռչուն... դա կեանք չէր, իմ ընկեր, այլ մի գողտը-
րիկ երազ...

Մի անգամ մեր տուն եկաւ մի ծովային սպայ՝ մեր
հեռաւոր ազգականի որդին: Նա ջահել էր ու սիրուն,
բարձրահասակ, թիկնաւէտ, միշտ ուրախ, զուարճախօս:
Ես չգիտէի, թէ նա ինչո՞ւ է եկել, բայց ուրախ էի և
երեխայի պէս յուզմունքս թագցնել չէի կարողանում:
Ինձ սաստիկ դրաւում էր նրա յաղթ իրանը գեղեցիկ
համադրեցութիւն մէջ, նրա վճռականութիւն ու յանդգնու-
թիւն արտայայտող դէմքը, և ամենից աւելի նրա ուռ-
բուն բեխերը, որոնք միշտ այնպէս վեր էին ցցուած
և նրա կերպարանքին տալիս էին կտրիչ արտա-
յայտութիւն: Եւ այն ժամանակ ես սաստիկ սիրում էի,
որ տղամարդը կտրիչ, արի տեղք ունենայ, որ նրա շար-
ժումները, քայլուածքը զօրեղ բնաւորութիւն և ոյժ ար-
տայայտեն: Իմ մեծագոյն հաճոյքն էր ինձ երեխայ և
հովանաւորուած զգալ մի լաւ տղամարդի մօտ: Ինչո՞ւ
միայն ես, ինձ թուում է, որ իւրաքանչիւր կնոջ իդէալը
հուժկու, թիկնաւէտ ու բարեձև տղամարդն է, առնա-
կան էներգիայով լի: Ես չեմ ուզում ասել, որ կինը
միանգամայն աչք է փակում ուժեղ սեռի հոգեկան,
մտաւոր կարողութիւնների վրայ, բայց անպայման
է, որ ոյժ ու զօրեղ առնականութեամբ շնչող օր-
գանիդները համարեա անդիմադրելի գրաւչութիւն են
ներկայացնում կանանց համար:

Դեռ առաջին գիշերը, երբ ամենքը բնեցին և ընդ-
հանուր խաղաղութիւն իջաւ մեր տան վրայ, ես երկար
ժամանակ անքուն էի և լուրջ կերպով մտածում էի.
Թէ դուցէ մեր հիւրը, այս անժանօթ ու գեղեցիկ տը-
ղամարդը եկել է յատկապէս ինձ փախցնելու համար: Ես
հաճոյքով երևակայում էի, թէ ինչպէս նա կը մօտե-
նայ, խաւարի մէջ խարխափելով կը դռնի ինձ, ես կը

դողամ, սիրտս կը բաբախի, բայց չեմ ճշայ. յետոյ նա իմ ձեռքից կը բռնի, կը բարձրացնի, ես վախվիսելով կը հետեւեմ նրան, մենք դուրս կը գանք, կը նստենք դրանք սպասող կատաղի նժոյգի վրայ և կը սլանանք հեռու, հեռու, դէպի մի անծանօթ աշխարհ, ուր նա կը փակի ինձ մի դիւթական դղեակի մէջ...

Յերեկներն ամբողջ ես նրա հետ էի անցկացնում մտերմաբար. կարծես մենք հին ծանօթ ընկերներ լինէինք: Եւ նրա հետ վարուում էի այնպէս, ինչպէս երեխաները գիտեն վարուել իրանցից մեծերի հետ, երբ նրանք երես են տալիս ու փաղաքշում: Ամենակարճ ժամանակում ես այնքան համարձակութիւն ստացայ, որ երբ նրան դռնում էի պարտիզում նստած, յետևից գաղտագողի մօտենում էի, աթոռը թիկունքից քաշում ու վայր գլորում, կամ ձեռքից խլում փախցնում զանազան իրեր, կարգալու գիրքը, յաճախ գլխարկը: Նա ինձ հալածում էր, ես քրքշալով ու հեւալով փախչում էի շտապով և թագ կենում պարտիզում, յանկարծ յայտնւում էի մի ուրիշ անկիւնից, պինդ-պինդ քաշում մազերը կամ բեխերը և կրկին անյայտանում անտառային ֆէայի նման: Նա թոյլ էր տալիս ինձ անել իր հետ ինչ կամենամ, նոյնիսկ օժանդակում էր իմ մանկական չարութիւններին, միայն յաճախ մատը թափ էր տալիս վրաս և ժպտալով ասում.

«Չարահճճի՛, թէ կը բռնեմ...»

Եւ մի անգամ պարտիզի մի հեռաւոր անկիւնում ծառերի տակ բռնեց ինձ, գրկեց իր ուժեղ բազուկներով և պինդ համբուրեց: Միայն մի վայրկեան այդ ժամանակ ես նրա աչքերին նայեցի ու սաստիկ կարմրեցի... Բայց այնուամենայնիւ այդ համբոյրն ինձ չխտնեցրեց, ես երկար, երկար ծիծաղեցի և այնուհետեւ նրան աւելի էի չարչարում: Միայն լաւ յիշում եմ, աշխատում էի էլ երբէք չբռնուել, որ նա այնպէս չհամբուրի ինձ, թէ և կ'ուզէի, որ նա կարողանար ինձ բռնել հակառակ իմ ջանքերի. ծայրայեղ դէպքում վճռել էի,

Եթէ այդպիսի բան նորից պատահէր, չնայել նրա աչքերին, նրանց արտայայտութիւնը համբոյրի վայրկենին մեր խաղերին նման չէր, սակայն կասկած չկար, որ կը նայէի: Ես միշտ այդպէս եմ, սիրում եմ նայել այն ամենին, ինչից վախենում եմ... Եթէ կարելի լինէր մահը տեսնել առանց իսկոյն մեռնելու, ես հաճոյքով կը փնդրէի նրան...

Քեզ ասացի, որ ես սիրում եմ սարսափը:

Մայրս իմ բոլոր չարութիւնների ու խաղերի համար կամ ժպտում էր՝ երբ նկատում էր, կամ քաղցրութեամբ յանդիմանում էր առանց խստութեամբ արդելելու: Տարօրինակ էր մանաւանդ քոյրս. նա հեռու նըստած՝ ժամերով դիտում էր մեր խաղերը, լռութեամբ ժպտում էր իմ արածների վրայ, յետոյ երկար մնում էր մտախոհ: Ես շատ ուշ նկատեցի այդ և հաւատացած էի, որ քոյրս չի սիրում սպային, մանաւանդ՝ որ հետը խօսելիս կարճ պատասխաններ էր տալիս և դուրսը քաշ ձգում: Քրոջս այդ վերաբերմունքը որքան ինձ անհասկանալի էր, նոյնքան էլ դուր չէր գալիս, որ բովհետեւ ես մեր հիւրին համարում էի շատ լաւ մարդ, լաւ ընկեր, որի հետ կարելի էր շատ հաճելի ժամեր անցկացնել: Յաւում էի քրոջս համար, բայց ես երջանիկ էի և ընտել չէի մտածում իմ վարմունքի մէջ փոփոխութիւն առաջ բերել:

Մեր հիւրը ամբողջ ամառ մնաց մեզ մօտ: Նա գիշերները միայն անց էր կացնում հիւրանոցում, իսկ ցերեկները մեր տանը: Ժամանակն անցնում էր ուրախ, մենք յաճախ զբօսանքներ էինք կատարում քաղաքի շրջակայքում ոտքով, ձիով: Ես դժգոհ էի սակայն, որ նա ինձ չի փախցնում գիշերով. ձի նստելիս՝ քաղաքից դուրս երբ մեր առաջ փուռում էր լայնարձակ հորիզոնը, այն անորոշ հեռուն, որից դէնը մարդ սիրում է երեւակայել խորհրդաւոր աշխարհ, ես լայն շունչ էի առնում ազատ կրծքով, կարծես եթերանում էի թամբի վրայ և քիչ էր մնում մօտենամ իմ սիրուն ասպետին,

կամացուկ փսփսամ՝ «էյ, քչի՛ր, փախչենք»... Եւ կը փախչէի, եթէ նա քչէր։

Տղամարդի հետ փախչելու իմ այդ բուռն ցանկութիւնը միանգամայն երեխայական էր. ամուսնութեան մասին այդ ժամանակ ես լուրջ հասկացողութիւն չունէի. գիտէի, որ հէքիաթների մէջ սիրուն աղջիկներին փախցնում են... և ես սիրուն էի։ Բայց թէ ինչո՞ւ են փախցնում, ես այդ մասին բնաւ չէի մտածում։ Երիտասարդ սպային չէի սիրում, կամ թէ սիրում էի այնպէս, ինչպէս երեխան կը սիրի իրանից մեծին, որ փաղաքշում է, գզւում է իրան. գուցէ և կար սեռական բնազդը, որովհետեւ ես սաստիկ ուզում էի նրա հետ լինել, բայց գիտակցութիւն, կնոջ պէս սիրուելու պահանջ էի զգում։

Ես տասնեւվեց տարեկան էի։

Մի օր մայրս ինձ առանձնացրեց և ասաց ժպտալով.

— Գիտես, Մարգարիտ, մեր հիւրը քեզ ուզում է, ինչ կ'ասես։

— Ի՞նչպէս թէ ուզում է, բացադանչեցի ես դժկամակութեամբ։

— Ուզում է քեզ հետ ամուսնանալ, քո ձեռքն է խնդրում, չե՞ս հասկանում։

Ես հասկանում էի, բայց կարկամութեցի, կարմրեցի և մի վայրկեան լուռ կացայ՝ գլուխս քաշ ձգած։ Մայրս սպասում էր և ձեռքով շոյում մազերս։

— Թող փախցնի, ասացի ես յանկարծ՝ գլուխս բարձրացնելով ու փախայ հեռացայ մօրս աչքից։ Առաջին անգամ իմ կեանքում ես ամաչեցի մօրիցս և առաջին անգամ այդ պատճառով լացս եկաւ. ես թաղնուեցի և լաց եղայ։ Ինչո՞ւ էի լալիս, չգիտեմ, կարծեմ նրա համար, որ իմ մանկութեան վառ երազները, գողտրիկ հէքիաթների հետ կապուած վարդապոյն յոյսերը ցնդւում էին անդառնալի կերպով։ Այնքան տարիներ իմ սպասած, երազներին մէջ փայփայած «ասպետը» եկել էր վերջապէս և ինձ չէր փախցնում, չէր տանում բիւրե-

դեպ պալատները մութ անտառների, խոր ձորերի բարձր լեռների միջով, այլ ուղղում էր... Դա իմ առաջին և խիստ դառը յուսախաբութիւնն եղաւ, այդօրը ես ոտք դրի կեանքի շեմքի վրայ և արդէն ողբում էի փախչող մանկութիւնս, մօտիկ անցեալի դիւթական հէքիաթները, որոնք այժման տարիներ փայփայել էին իմ երեակայութիւնը: Արցունքներս դեռ վճիտ էին, նրանց աղբիւրը հոգուս խորքում դեռ չէր պղտորուել, բայց անորոշ կերպով զգում էի, որ կեանքը հէքիաթ չէ, երազներն այնտեղ ցնդում են որպէս արշալոյսի վաղանցուկ գոյներ: Սիրտս փղձկաց մի անորոշ ցաւից, առանց իմանալու ես կատարում էի կեանքի սուգը, ես ողբում էի այն մեծ ցաւը, որ մաս-մաս ապրում է արարածների մէջ: Եւ լացեցի, լացեցի...

Չեմ երկարացնի. ես նրա հետ այնուամենայնիւ նշանուեցի կարծես հանաքով և յետոյ, ամուսնացայ դարձեալ կարծես հանաքով: Մայրս ցանկանում էր, որ ես ամուսնանամ, որովհետեւ հաւատացած էր, թէ աւելի լաւ ընտրութիւն անել անկարելի է, փեսացուն հարուստ էր և լաւ ծագումից, լաւ էլ ապագայ ունէր առաջը: Ես էլ սաստիկ շտապում էի իմանալ, թէ ինչ տեսել է նշանուած, ապա պսակուած լինել մի տղամարդի հետ: Իմ փեսացուն ինձ համար ոչ թէ սիրելի, այլ պարզապէս հետաքրքիր էր: Փոքր ժամանակ ես միշտ անհամբեր էի իմանալու հէքիաթի վախճանը, այժմ էլ աշխատում էի շուտով իմանալ, թէ ինչով է վերջանալու իմ սեփական հէքիաթը:

Քոյրս քանի գնում մուսլուկում էր և անձնատուր լինում մի մութ թախծիւ նշանադրութեանս երեկոյին նա այնքան տխուր էր, որ ես մօտեցայ նրան և ասացի յուզուած.

— Կլնորա, հոգիս, ճշմարիտն ասա ինձ, աղաչում եմ, դու չես սիրում նրան, չես ուզում, որ ես նրա հետ ամուսնանամ, այնպէս չէ. երեւի դու մի բան գիտես,

ինչհւ ես ծածկում ինձանից. ասան, և ես յետ կը կե-
նամ. ես քեզ այնպէս եմ սիրում:

— Երեխայ, պատասխանեց Կլարան ժպտալով, նա
այնպէս լաւ մարդ է: Եւ յետոյ ինձ գրկեց ու պինդ,
պինդ համբուրեց: Նա երբէք ինձ աւելի ջերմ, աւելի
անկեղծ համբոյր չէր տուել: Ես նրա հոգին զգում էի
նրա շրթունքների վրայ, նրա համբոյրի մէջ: Եկե-
ղեցի գնալուց առաջ նա դարձեալ գրկեց ինձ ջերմու-
թեամբ և համբուրեց երկար, երկար ու ասաց.

- Բախտաւոր լինիս, քոյրիկ, օ, ինչպէս եմ ուզում,
որ դու բախտաւոր լինիս... աշխարհում այնպէս դը-
ժուար է երջանիկ լինել...

Եւ ես տեսայ նրա աչքերում արցունքներ: «Ուրա-
խութեան, յոյզի արցունքներ են», մտածեցի ես:

Իմ ամուսնութիւնից յետոյ քոյրս իսպառ մռայ-
լուեց. նրա ժպիտը դարձաւ աւելի և աւելի սակաւ,
առհարկի, իսկ թախիծը մշտական: Մայրս անհանգիստ
էր, բայց նա էլ ինձ պէս ոչինչ չգիտէր: Կլարան ժա-
մերով մնում էր մտազբաղ, ասես մի վերին աստիճանի
ծանր խնդրի վճռով զբաղուած, յաճախ մեն-մենակ
թափառում էր պարտիզում, աշխատելով աչքի չընկնել.
Իսկ երբ ես ու ամուսինս հանգիպում էինք նրան զբո-
սանքների ժամերին, նա մեզ դիմաւորում էր առհարկի
ժպտով, աշխատում էր կատակել մեր հասցէին և իս-
կոյն մի որևէ պատշաճ պատրուակ էր գտնում մեզա-
նից հեռանալու և կրկին իր սենեակում առանձնու-
թեան անձնատուր լինելու համար: Եւ այդ բոլորը
նա կատարում էր այն աստիճան քաղցր վարպե-
տութեամբ, որ ես չնայելով իմ կասկածներին՝ ստի-
պուած էի մտածել, թէ գուցէ նա հեռանում է իմ և
ամուսնուս՝ իբրև նորապսակների՝ միայնութիւնը չը-
խանգարելու համար: Մի քանի անգամ էլ հարցեր տուի.
նա միշտ կարողացաւ վերին աստիճանի հանգստացու-
ցիչ պատասխաններ գտնել, նոյնիսկ մեզ հետ միասին

յաճախակի պարտէզ դուրս եկաւ, զբօսանքի գնաց և դրանով ամեն կասկած փարատեց:

Հարսանիքիցս մի ամիս յետոյ ամուսինս մեկնեց նաւային վարժութիւններին մասնակցելու, որից յետոյ նա պէտք է դար փոխադրելու ինձ իր բնակավայրը: Այս վաղաժամ անջատումը, որ տեւելու էր ամսից աւելի, ինձ ամենեւին տխրութիւն չպատճառեց: Զգուժ էի, որ ես նրա հետ բնաւ կապուած չեմ այն քնքոյշ զգացմունքով, որ էլ աւելի ուժգին է դառնում անջատման ժամերին, և որ այնպէս կիզիչ է դարձնում կարօտը: Ինքս ինձ ցաւով խօստովանեցի, որ ամուսնացել եմ յիմարաբար, սոսկ իմ անհանգիստ, հետաքրքիր բնաւորութեանը բաւականութիւն տալու համար: Ես այնուամենայնիւ վերսկսեցի իմ նախկին կեանքը, ճշմարիտ է՝ աւելի պակաս եռանդով, բայց սրտի առանձին գոհութեամբ, ինչպէս մի ծանր բեռից ազատուած: Ամուսինս կարծես մի անծանօթ անցորդ էր, որ եկաւ ինձ ասաց անողորմ ու անմիտ կեանքի դառն խորհուրդը և հեռացաւ գնաց՝ հոգուս վրայ փռելով մի մութ թախիժ, մի անբացատրելի վիշտ: Ինձ հետ կատարուել էր մէկն այն թիւրիմացութիւններից, որոնցով լի է մարդկային կեանքը, և որոնք շատ յաճախ ճակատագրական են դառնում անփորձ, միամիտ հոգիների համար: Ամուսնութիւնն ինձ թուում էր մի երեխայական խաղ, ես չգիտէի, որ անգամ երեխայական խաղերի մէջ լինում են այնպիսի վտանգաւորները, որոնք հեշտութեամբ դառնում են տրագեդիա:

Աշուն էր արդէն. ամուսինս դեռ չէր վերադարձել: Մի երեկոյ մենք երեքով նստած էինք ճրագի առաջ. քոյրս խորասուզուած էր մի գրքի ընթերցանութեան մէջ, մայրս ակնոցները դրած նայում էր մի հաշուեցուցակ, որ հէնց այդ օր ներկայացրել էր մեր պաշարեղէն հայթայթողը, իսկ ես նամակ էի գրում ամուսնուս: Դուրսը վատ գիշեր էր, խաւարը թանձր, և առաւօտից սկսուած անձրևախառն քամին անդադար ծեծում էր

լուսամուտները։ Տրամադրութիւնս վատ էր, երբ հասայ նամակիս այնտեղը, ուր ասում էի ամուսնուս, թէ առանց նրան ձանձրանում եմ, կանգ առայ... գրածս ճշմարիտ չէր, ես կեղծում էի։ Գրիչս վար դրի և մըտածում էի վշտով, թէ ինչո՞ւ եմ կեղծում և յետոյ՝ թէ ես դեռ որքան երկար այսպէս պիտի կեղծեմ, քանի որ նրան չեմ սիրում, պիտի կեղծեմ աշխարհի առաջ, նրա առաջ, մօրս ու քրոջս առաջ։ Եւ այս զարհուրելի կեղծիքի շարքը, որի մէջ ընկել էի կամաւ, շղթայի պէս ինձ նեղեց, խեղդեց։ Զգացի, որ ձանձրանում եմ ոչ թէ նրա բացակայութիւնից, այլ և՛ կեղծելուց, և՛ նամակ գրելուց։ Կուտուած մի անդօր զայրոյթ կրծքիցս բարձրացաւ վեր, ես ներվալին շարժումներով սլատուտեցի նամակը և դէն շարտեցի, որ ընկաւ քրոջս ոտների առաջ։ Նա գլուխը բարձրացրեց, իր խոշոր, թախծոտ աչքերը ինձ վրայ ուղղեց։

— Ինչո՞ւ պատուեցիր, հարցրեց կամացուկ։

— Չեմ ուզում գրել, ասացի։

— Ինչո՞ւ չես ուզում գրել։

— Տրամադրութիւնս վատ է, անպիտան եղանակ է։

— Տրամադրութիւնդ վատ է, կրկնեց նա ծանր կերպով ու կրկին գլուխը կախեց գրքի վրայ։ Ես նկատեցի, որ նա էլ չի կարդում, այլ մտածում է։ Մայրս ուշք չէր դարձնում և շարունակում էր իր աշխատանքը։ Դրսում քամին շարունակում էր ոռնալ, և անձրեւը ծածում էր պատուհանները վհատեցուցիչ յամառութեամբ։ Ամեն անգամ, երբ փեղկերը թրխկում էին, քոյրս գլուխը բարձրացնում էր գրքի վրայից, նայում էր լուսամուտներին վախեցած հայեացքով, մի փոքր մնում այդ դիրքով մտախօհ վիճակում, ապա կրկին շարունակում իբր թէ կարդալ։ Քամին դրսում աւելի սաստկացաւ, լուսամուտների ապակիներն աւելի ուժգին ձայն հանեցին։ Կլարան գլուխը բարձրացրեց և անհանգստութեամբ ասաց.

—Ի՞նչ անպիտան եղանակ է դուրսը. ծովը երևի այժմ սարսափելի է:

Նա կարծես սպասում էր, որ ես մի բան կ'ասեմ, կը միանամ նրան, բայց ես լուռ կացայ ու նայում էի լուսամուտին:

—Կարծես չէր կարելի նաւային վարժութիւններն ամառն անել, չարունակեց Կլարան, այժմ այս դժոխսյին եղանակով մարդկանց չարչարեւ ծովի վրայ...

—Երևի այդպէս էլ պէտք է, պատասխանեցի ես, չէ՞ որ պատերազմը ամեն մի եղանակին կարող է պատահել:

Կլարան ինձ նայեց մի այնպիսի տարօրինակ հայեացքով, որ որքան ինձ անհասկանալի էր, նոյնքան լուռ յանդիմանութիւն էր ինձ իմ սառն, անտարբեր պատասխանի համար: Նա ինձ երբեք այդպէս վատ չէր նայել, և ես առաջին անգամ իմ կեանքում նրա աչքում կարդացի ինձ համար մի անախորժ միտք: Պարզ էր, որ նա միանգամայն ուրիշ պատասխան էր սպասում ինձնից, չէ՞ որ ալեկոծ վտանգաւոր ծովի վրայ այդ գիշեր իմ ամուսինն էր: Նա գլուխը քաշ ձգեց դրբի վրայ, դարձեալ չէր կարդում, և ես նկատեցի, որ նրա դէմքը ընդունեց խիստ երազող տեսք: Այնպէս կ'ուզէի իմանալ, թէ նա ի՞նչ է մտածում, այդ ժամին, ի՞նչ է երազում, ի՞նչ յուշեր են պաշարել նրա գլուխը: Սակայն նոյնիսկ մի փոքր հաւանական ենթադրութիւն անել անգամ չէի կարողանում: Յանկարծ մեր զանգը տուին. տարօրինակ ոչինչ չկար, բայց քոյրս այնպէս ցնցուեց ու գունատուեց, որ կարծես նա մի վերին աստիճանի առախորժ, մի սարսափելի տխուր բան լսելու նախազգացումով էր բռնուած մինչև այդ: Դուռը բացուեց, աղախինը ներս մտաւ մի հեռագիր ձեռքին: Կլարան ոտքի թռաւ ու խլեց. ես և մայրըս նայում էինք և սպասում հետաքրքրուած...

Նա բացեց հեռագիրը դողդոջուն ձեռներով, արագ հայեացքով անցաւ վրայից, երերաց կանգնած տեղում,

աջ ձեռքով կուրծքը սղմեց ցաւով, իսկ ձախ ձեռքով հեռագիրը ճմուռեց ջղաձգաբար, շնչարգելուած՝ ընդհատ ընդհատ հեաց և յանկարծ սկսեց ծիծաղել բարձրաձայն, երկար, երկար, մի սարսափելի ծիծաղով, ապա կարծես կուրծքը փլաւ ահագին վշտի ծանրութիւնից, նա հեկեկաց խելագար լացով և ուշաթափ փռուեց յատակի վրայ: Ես ու մայրս սարսափած վրայ պրծանք, բարձրացրինք և անկողնի վրայ դրինք նրան առանց ոչինչ հասկանալու այս բոլորից, և երբ երկար չարչարուելուց յետոյ կարողացանք մի փոքր հանգստացնել նրան, ես այն ժամանակ միայն յիշեցի հեռագիրը և կամացուկ դուրս քաշեցի նրա սղմուած մատների արանքից այդ խորհրդաւոր թղթի կտորը և կարդացի... Նաւը՝ որի վրայ գտնուում էր իմ ամուսինը, խորտակուել էր շոգեկաթսայի պայթումից, սակաւաթիւ զոհերի թուումն էր և նա՝ իմ ամուսինը: Մայրս ծնկներին տուեց, գլուխը ձեռների մէջ առաւ ու կծկուեց քրոջս անկողնի մօտ, իսկ ես մնացի քարացած իմ տեղում՝ չիմանալով ինչ անել, լսի, թէ՛ ոչ...

Եւ լաց չեղայ...

Այն հեռագիրը, քրոջս անօրինակ յուղմունքը, ներառւած մութ վիշտը, այս ուշաթափութիւնը տարօրինակ կերպով զուգադիպում էին, այս բոլորն ինձ շշմեցրեց, ծանր հարուածի պէս իմ գլխին իջաւ ինձ համար գոնէ լացի ժամանակ չէր, վերջապէս պէտք էր մտածել: Ինձ թուում էր, որ մի մութ բան ինձանից միանգամայն անկախ ու ծածուկ պաշարել է ինձ, խաւարով պատել իմ աչքերը, և ես երկար ժամանակ քայլել եմ մռայլ տարածութեան մէջ՝ առանց ոչինչ տեսնելու: Ամենքը, ամենքը փախչում, խուսափում էին ինձանից, բոլոր ծանօթ ընտանի պատկերները չքանում էին, և ես ինձ ըզգում էի մենակ, անընկեր, մի հրաբխային լեռան վրայ քայլելիս, որ ուր որ է պայթելու է ահագին որոտով, և որի մռայլ անդունդների մէջ ես պիտի կորչեմ յաւիտեան:

Միթէ գիտէին այս բոլորը մահամերձ քոյրս և այս ընկճուած, խեղճ մայրս, գիտէին, որ ես մի կորած արարած եմ, ծանօթ էին այն սև դաղտնիքին, որ բոլոր ժամանակ իմ թիկունքից քայլառքայլ սողացել է հըրէշի պէս, մինչև որ ես հասնեմ անդունդի ծայրին, ուր նա վար է գլորում ինձ՝ յանկարծ բանալով աչքերս, որ պէսզի տեսնեմ իմ կորստեան բոլոր սարսափը։ Հնարաւոր է այդ, որ նրանք՝ իմ հարազատները իմանալին այս բոլորը և լռէին դաւադիրներին պէս։ Ե՞րբ է տեսնուած այդ աստիճան անողորմութիւն, մըտածում էի ես ցաւով. ո՛չ, այդ անկարելի է։

Դուրսը քամին մռնչում էր թանձր խաւարի մէջ, ես ականջ էի դնում սարսափով, կարծես նա էլ նոյն մութ բանից էր խօսում, աշխատում էր փշրել պատուհանները, ներս խուժել և իմ ականջին փսփսալ այն սև ու սարսափելի բանը։ Հազիւ մի քանի րոպէ էր, ինչ ես ապրում էի այս անօրինակ յուզմունքը և սակայն հասունանում էի տարիներով, միտքս գործում էր անօրինակ ուժգնութեամբ։ Ի՞նչ կապ կարող էր լինել իմ քըրոջ և այն գեղեցիկ սպայի մէջ, որի հետ մի ժամանակ ես այնպէս զուարճանում էի, և որը անսպասելի կերպով իմ ամուսինը դարձաւ։ Վերստին յիշեցի բոլոր անցած-դարձածը մինչև այս աղէտը, քրոջս ծածուկ վիշտը պաշարեց իմ գլուխը սարդի ոստայնի պէս, և ես աշխատում էի, բայց չէի կարողանում օրէէ բացատրութիւն գտնել։ Ի՞նչ էր կատարուել խաւարի ու լուրթեան մէջ ինձանից ծածուկ, իմ դէմ, ահա այն հարցը, որ ճիւղի ճանկերի պէս ճմուռում էր իմ ուղեղը, գանգս տընքում էր սև մտքերի ծանրութիւնից՝ կարծես պայթեալու համար։

Ես այնպէս դժբախտ էի...

Քոյրս երկար հիւանդ մնաց։ Բոլոր այդ ժամանակը նա լուռ էր որպէս գերեզման, ուր անդարձ կերպով մարել են յոյզերը, իղձերը, մտքերը. և նրա այդ քար լուրթիւնն էլ աւելի էր մեծացնում սրտիս վրայ ծանր-

Հայկական Կուլտուրա

7A-1355

րացած սոսկումը իմ վիճակի անորոշութեան հանդէպ։
Ես չէի համարձակուում նրան խօսեցնել, հարց տալ և
տառապում էի նոյն մութ ցաւով, որ փշրել էր նրա էութիւնը։
Մեր ցաւերը երեւի մեզ պէս քոյրեր էին և մեզ
պէս տարբեր բնաւորութիւն ունէին։ Սպասում էի, որ
նա բոլորովին կազդուրուի, որ սիրտս իր մութ կասկածներով
փռեմ նրա առջև, խօսեմ, խօսեմ... բայց
տարաբախտաբար իմ յոյսերն իդերեւ ելան։ Երբ նա վերկացաւ
անկողնից, արդէն այնպէս էր, ինչպէս դու տեսար։
Յաճախ ծիծաղում էր, ապա անվերջ հեկեկում էր առանց
արցունքի, իսկ դրսում տղամարդի հանդիպելիս
աշխատում էր խոյս տալ, ծածկուել ինչպէս ատելի
թշնամիներից։ Մարմնապէս բոլորովին կազդուրուած ու
առողջ՝ նա մինչև վերջը անկարող եղաւ հոգեպէս վերականգնուել,
նրա էութեան ներդաշնակութիւնը միշտ
խանգարուած մնաց։ Մեղ հաւատացրել են, որ նա անբուժելի է
և կարօտ ամենաքնքրոյշ խնամքի։

Կարո՞ղ ես երեակայել իմ ահագին ցաւն ու կսկիծը,
երբ վերջապէս մօրս ինձ յանձնած մի յիշատակարանից իմացայ,
որ իմ խեղճ, ազնիւ քրոջ անդառնալի դժբախտութեան
պատճառը հէնց ես եմ եղել, անդիտակցաբար, առանց
իմ գործողութեան արժէքն ընբռնելու ես խլել եմ նրա
սէրը, որ ինձ բնաւ հարկաւոր չէր, և որ հեռու ծովերի
տակ թաղուած տղամարդը աւելի նրա ամուսինն էր,
քան իմը, որովհետեւ նա էր սիրել և ոչ ես։

Խեղճ, վառաբախտ քոյր...

Նա դեռ սկզբից այնպէս էր սիրել մեզ հիւր եկած
սպային, ինչպէս հաղիւ է պատահում աշխարհում և
ինչպէս գիտեն սիրել կանայք, երբ որեւէ տղամարդ
նրանց համար դառնում է այն էակը, որի մէջ կենտրոնանում
է տիեզերքը, և որի համար հարկաւոր է զոհուել և
անցնել աշխարհի երեսից։ Քոյրս սիրել էր նրան իր
բոլոր էութեամբ, իր երակների արիւնով, իր սրտի բոլոր
թելերով և միւսնոյն ժամանակ նա աշխատել էր
թաղցնել այդ զգացմունքը ամենքիցս, որովհետեւ նրա

Կանացի հպարտութիւնը թոյլ չէր տուել նրան առաջին
նը յայտնել իր սէրը մի տղամարդի։ Իսկ երբ վերջինս
սկսել էր նրանով գրաւուել, քոյրս յանկարծ դարձել էր
անտարբեր, սառն որովհետեւ ճիշտ նոյն ժամանակ
նա տեսել էր, որ ես զուարճանում եմ սպայի
հետ, երջանիկ եմ, և իմ երեխայական խենթու-
թիւնների մէջ իմ սէրն էր նկատուել։ Սպան վիրաւո-
րուած նրանից, թէ յուսահատուած՝ դարձել էր դէպի
ինձ, իր անտարբեր խաղերին տուել էր լուրջ կերպա-
րանք, և յետոյ իմ ձեռքը խնդրել։

Գրոջս համար շատ հեշտ էր խափանել այդ բոլորը
և իրերին ուրիշ ընթացք տալ։ Բաւական էր, որ նա
խօսէր, բաց անէր նաև իմ աչքերը։ Բայց նա լուել էր,
պէտք էր համարել լուել։ Ինձ երջանիկ տեսնելու միակ
ցանկութեամբ այդ մահացու լուութեան մէջ թաղել էր
իր բուռն զգացմունքը, միայնութեան ու խաւարի հետ
սգացել էր իր սէրը, իր հուսկեան բոլոր լարերը ձգուել
էին մինչև յետին աստիճանի, և երբ հասաւ աղէտալի
լուրը, նրանք ճայթեցին, բանականութիւնը խախտուեց։
Այս բոլոր տրագեդիան կատարուել էր լուութեան մէջ.
մենք երեքով առանց իրար հասկանալու վաղվել էինք
խաւարի մէջ իրար յետեւից և փոխադարձաբար ան-
դունդ պատրաստել մէկ մէկի դարձեալ լուութեամբ։
Երբ ես մտածում եմ այս բոլորը, ինձ թւում է, թէ մի
կոյր ոյժ վարում է մարդկանց ճակատագիրը միանգա-
մայն մեզ անհասկանալի ձևով, մեզ անյայտ մի նպա-
տակով, մենք տարուում ենք նրա թափով՝ ինչպէս մըր-
րկով բռնուած։ Մտածում եմ յաճախ և միշտ
գողում այդ ոյժից, որ տեսնել անկարելի է, որ համբէ,
կոյր և սարսափելի։ Դեռ երբէք ես այնպէս խորը կեր-
պով չէի ըմբռնել Էդիպայոս թագաւորի անլուր դժբախտու-
թեան բոլոր տրագիկական մեծութիւնը, ինձ թւում էր,
թէ Անտիգոնայի գունատ և տառապած հոգին դարե-
րի մշուշի միջից հեծեծում է ու լալիս մեզ հա-

մար. չէ որ մենք էլ նրա քոյրերն էինք, լուութեան զոհեր...

Քրոջս փշուռած հոգու պատմութիւնը օրըստօրէ փռուած էր իր փոքրիկ յիշատակարանի թերթիկների վրայ, որոնք բոլորն ասես լացել էին նրա հետ: Նայում էի այդ թերթիկներին և վշտով մտածում, թէ նրանց վրայ ցաքուցրիւ անդառնալի կերպով փռուած են մի երիտասարդ կեանքի բեկորներ, ինչպէս մի բիրտ ձեռքով փետտուած ծաղկի թերթիկներ, որոնց հետ խաղում է քամին և որոնց վրայ աշխարհը երբէք չի սգում: Եւ ինչո՞ւ սգայ. ո՞ւր եմ հարկաւոր նրանք, զոհեր կան անխորհուրդ ու անմիտ, որոնք որքան մեծ են լինում, նոյնքան աւելի են մեծացնում կեանքում իշխող աններդաշնակութիւնը, մեր գլուխների վրայ ծանր-րացած հին տրագիզմը: Ամեն մի զոհ իր իմաստն ու անունը պէտք է ունենայ. ո՞ւր էր հարկաւոր քրոջս բերած զոհը, ոչ իրան, ոչ ինձ և ոչ աշխարհին. այդ անցընող կեանքը միայն դժբախտութիւն էր սփռում իր շուրջը: Մեծ լուութիւնը որքան այդպիսի կեանքեր թաղած տների իր ծոցում. լայնարձակ գերեզմանը յոյսերի... Խըլեցի այդ յիշատակարանը, վազեցի մօրս մօտ և գլուխս նրա կրծքում թաղած՝ երկար-երկար հեկեկում էի. դժբախտ էի ու խորտակուած: Առանց իմանալու՝ ես կողոպտել էի իմ հարազատ բրոյը, կողոպտել էի նրա ամենալաւ մասը, նրա հոգին: Երեխայական խենթութիւններս անցան, և ես հասուն կին դարձայ: Իմ և կեանքի մէջ երկու գերեզման կար. ես կրկին այրի էի: Կեանքի մէջ բացի տիեզերական լուութիւնը մի ուրիշ, ոչ պակաս խուլ լուութիւն կայ, իմ ընկեր, որ ընթացիկ բարոյականութիւնը, թիւր հասկացողութիւնները, յաճախ նոյնիսկ յիմարութիւնը դնում են մեր շրթունքներին, մեր սրտին, մեր հոգու վրայ: Կնոջ բարոյականութիւնը, կնոջ կեանքը հէնց մի մեծ լուութիւն է, այդպէս է պահանջել աշխարհը, դարերը սրբագործել են, և մենք ազատուել չենք կարողանում: Սիրել խորը ու ան-

զուսպ սիրով, հոգու մէջ կրել մայրութիւնը, ստեղծագործող, սքանչելի բնութիւնը, սրտի մէջ զգալ կեանքը իր ալեկոծ ու փոթորկոտ խորհուրդներով, իր վսեմ իդէալներով ու վառ երազներով և այս բոլորը, այս դիւթական աշխարհը լուծեան ու խաւարի մէջ մաշել ու ուշքնացնել կամաց-կամաց—ահա շատ և շատ կանանց ճակատագիրը։ Վաղաժամ փետուած վարդի, տրորուած ծաղկի, փշուած տունկի առաջ մենք երբեմն հազիւ ենք զսպում մեր արցունքները, մեր հոգին ըմբոստանում է այդ փոքրիկ կեանքերի բռնի մահի առաջ։ Բայց յուսախար սրտերի մահը... ո՞վ կարող է չափել ցաւի խորութիւնը, որ այդ մահուան ընկերն է։ Մեռնող սրտերը լուծեան մէջ փուլ եկող աշխարհներ են, որոնք այլևս երբէք չեն շինուում։

Այնուամենայնիւ կինը պարտական է լուել, լուել և սպասել. վայ նրան, եթէ տղամարդը չեկաւ նրան իր սէրն առաջարկելու։ Փլշող աշխարհն է նա, անօգուտ անցնող կեանքը...

Ընթր շրթունքները նիրհում են, հոգին զարթնում է և գործի կենում. այս ճշմարիտ է, լուծեան մէջ հրաշալիքներ են կատարւում գուցէ, բայց եթէ այդ բոլորը պիտի թագնուած մնայ նոյն լուծեան մէջ, խօսքը չպէտք է գայ ծածուկ ճշմարտութիւնների վրայից յետ քաշելու քողը, ինչ արժէք ունի լուծեան մէջ կատարուածը։ Ո՛չ, բարեկամ, լուծիւնը զարհուրելի է, և իմ քոյրը նրա զոհերից մէկն է։

Երանի՜ թէ մեր այս դժբախտ աշխարհում ճշալ կարողանան բոլոր զոհերը, նրանք, որոնք տառապում են լուծեան մէջ, ծածուկ տներում են ցաւերի բեռի տակ, լալիս են իրանց սրտերի խորքում, և նրանք, որոնք տրորուած են ոտների տակ, որոնց հոգին են կողոպտում անուշորմ կերպով։ Օ՛, ինչ սքանչելի կը լինէր, եթէ իրանց սրտերում ցաւ կրող բոլոր դժբախտները, որոնք շրջում են աշխարհում, ինչպէս շղթայակիր վտարանդիներ, միասին յանկարծ մոնչային իրանց բողոքը, իրանց վիշտը և

այնպէս ուժգին ու ցաւագին, որ լսողները սասանուէին ու դողային: Բոլոր ոճիրները լուծեան մէջ են կատարուում, իմ ընկեր, ինչպէս և բոլոր անօգուտ զոհերը, որոնք օժանդակում են խաւարի թանձրանալուն: Այդ լուծիւնը ես ատում եմ, նա հրէշի պէս ծանրացած է աշխարհի վրայ և խեղդում է, խեղդում... անհատներ, հասարակութիւններ ու ցեղեր մեռնում են նրա բեռի տակ:

Երբ ես բեղ տեսայ առաջին անգամ, զգացի բոսիւրոյ ուժգնութիւնն ու խորութիւնը, հասկացայ, որ ստեղծւում է մէկն այն կապերից, որոնցից մարդ էլ չի ազատուում և որոնք կարծես ճակատագրական են: Ինձ ամենից շատ գրաւեց քո սէ, բոց աչքերի թախիծը, քո համարեա մանկական յափշտակութիւնը, քո անքննադատ ու խենթ ձգտումը դէպի ինձ առանց ճանաչելու՝ ինչպէս թիթեռնիկը դէպի այրող բոցը: Այս բոլորն ինձ յիշեցնում էր իմ սեփական անցեալը, այն երջանիկ օրերը, երբ ինձ համար էլ կեանքը միայն մի հաճելի երազ էր, դիւթական երազ, երբ իմ շուրջը ամեն ինչ բոյր ու սէր, խինդ ու ժպիտ էր միայն: Դու ինձ գրաւեցիր, որովհետեւ ինձ պէս էիր: Եւ իմ այս յափշտակութիւնը նման չէր առաջինին, այրիները, որքան և ջահիլ լինին նրանք, հեշտութեամբ չեն սխալուում: Երբ դու ցանցում բռնուած ձկան պէս թրպրտում էիր առաջ, ես ուշի ուշով դիտում, քննում էի քեզ, և քանի աւելի մօտիկից էի տեսնում քո հոգին, այնքան աւելի վտանգաւոր էիր դառնում ինձ համար: Քո ներկայութիւնը, հակառակ եմ բոլոր ջանքերի, դառնում էր ինձ համար մի մութ անդունդ, ուր նայելիս գլուխս չմում էր, բայց սիրում էի նայել: Քո տխրութիւնը, քո անյոյս վիճակը, այն սիրուն թախիծը, որ քեզ տալիս էր խռոված երեխայի կերպարանք, ինձ համար անդիմադրելի գրաւչութիւն ունէին: Դու տղամարդ ես, սիրելիս, և դուցէ չգիտես, թէ ինչ կը նշանակի մի կնոջ դեռ ևս կոյս հոգու համար այն գիտակցութիւնը, թէ դիմացի

Երիտասարդը տանջուով է իր սիրով. դա մի ամբողջ
երանութիւն է:

Այնուամենայնիւ ես որոշեցի իմ սառն վերաբեր-
մունքով, իմ յաճախակի հեղնութիւններով, կծու ակ-
նարկներով հեռացնել քեզ ինձանից, որովհետեւ ես դո-
ւում էի իմ քրոջ համար, դողում եմ և այժմ: Օ՛, եթէ
նա իմանայ այս բոլորը, եթէ նրա խախտուած բանա-
կանութիւնը կարողանայ մի փոքր ըմբռնել, թէ ի՞նչ է
կատարուում իր շուրջը, թէ ի՞նչպէս կեանքը ընթանում
է իր սովորական թափով առանց նրան, ես հաւատա-
ցած եմ, որ երկրորդ անգամ կը դառնամ յանցաւոր և
այն գիտակցաբար: Յիշում եմ, որ ես յուզուած ու թու-
լացած նստեցի այն ճանապարհի նստարանի վրայ, երբ
դու ասացիր, թէ ինձ սիրել ես իմ քրոջ մէջ: Հին պատ-
մութիւնն էր կրկնուում, ինձ թուաց, թէ ես էլի մի
անգամ կողոպտուում եմ նրան, սիրտս փղձկաց, քիչ մը
նայ, որ լաց լինէի, շտապեցի դէպի տուն՝ արցունքս
քեզանից ծածկելու համար: Յետոյ քո առաջին համայն-
քը որքան արցունք խլեց ինձանից դարձեալ քրոջս
պատճառով: Նրանից առաջ ես ունեցել էի գիշերներ,
տանջանքի, յուսահատութեան գիշերներ, երբ ես պայ-
քարում էի, ելք էի փնտրում քեզանից ազատուելու հա-
մար: Ես լալիս էի իմ անզօրութեան մէջ և հեկեկանքս
խեղդում բարձրի տակ: Պայքարեցի երկար, և յաղթող
չհանդիսացայ. դու բռնել էիր իմ հոգին, և նա իզուր
էր թռչնի պէս թրպրտում քո ափերից դուրս թռչելու
համար: Այս բոլորի հետեանքը... ահա, իմ ընկեր, իմ հը-
մայիչ դեւ, մենք գիշերներ ենք լուսացնում այս նրա-
տարանի վրայ թառած՝ որպէս զոյգ սիրահար ազանի-
ներ: Դիպուածները երեւի բախտեր են վճռում, խուսա-
փել անկարելի է: Ես այժմ յաղթահարուած՝ թողել եմ
իմ նաւակը ջրերի երեսին, առանց ղեկի, առանց առա-
գաստի և երեկ պատմածս սգաւորի պէս տարւում եմ,
մինչև վրայ կը հասնի փոթորիկը:

Դու այժմ գիտես ամեն ինչ, սիրելիս, օգնիր ինձ,

որ փոթորիկը չտանի մեզ, նա—Կլարան չիմանայ, չհասկանայ մեր յարաբերութիւնները, թէ չէ էլի մի ցնցում, և նա կորած է, ես էլ նրա հետ։ Զարհուրելի է այն գոյութիւնը, որի հետ կապուած է մի յանցանք, թէկուզ ականայ։ Իսկ ես գեռ ջահիլ եմ, այնքան ջահիլ մատաղ տունկի վրայից երբ փչում է կատաղի հողմը և կռացնում, գետնին հաւասարեցնում, միթէ նա նորից չի բարձրանում և ժպտում արեւին։ Ա՛հ, կեանքը...

Նա վերջացրեց, կռացաւ իմ կրծքին և սկսեց մեղմիւ հեծկտալ։ Ես գրկեցի նրա գլուխը և մխիթարում էի։

—Մի լար, իմ հրեշտակ, ես կ'անեմ բոլորը, ինչ կամենաս, միայն թէ դու չտանջուես, մի նոր վիշտ չգայ քո հոգին պաշարելու։ Կլարան չի կարող իմանալ, նա չպէտք է իմանայ, անհոգ եղիւ։ Ես քեզ կը լինեմ հլու հպատակ, քո հաճոյակատար ստրուկը, կը հետեւեմ քո թեթեւ նշանին, քո աչքի շարժումին՝ քո ամենաշնչին ցանկութիւնները կատարելու համար, միայն թէ դու մի լար, աղաչում եմ։ Կեանքը միայն ցաւին չի պատկանում։

—Կեանքը... ցաւերի հովիտ, տանջանքի պարտեզ, ուր ծաղիկների բոյրը մահառիթ թոյն ունի, ուր ամեն մի պտղի արմատին մի թունաւոր օձ է գալարուել ու փշշում, և ուր խոտերը բոլորը փըշաւոր են։ Հեռուից այնտեղ ամեն ինչ գեղեցիկ է, գրաւիչ, վայելքի, երջանկութեան ծարաւով ներս ես մտնում համարձակ և հէնց առաջին բայլից ընկնում ես փըշրուած ու արիւնոտուած՝ ինչպէս որսորդի գնդակով եթերային բարձունքից վայր գլորուող թռչուն։ Ես հազիւ քսան տարեկան եմ և, տեսնում ես, թէ արդէն որքան եմ ապրել։ Ե՛հ, կեանքը... Նա մի թունաւոր պարտեզ է։

Մի աստղ ցլաց երկնքից, լայն բոց արձակեց, իջաւ դէպի հորիզոնը և կորաւ։

—Աստղը բոց արձակեց ու մեռաւ...—մրմնջում էր

Նա կարծես ինքն իրան. — աստղերն էլ են մեռնում...
 ի՞նչ լաւ է, որ նրանք էլ են մեռնում... Տիեզերքի մէջ
 երևի ամեն ինչ մահ ունի... անմահը միայն տառա-
 պանքն է, որ կապուած է մարդկային խղճուկ ճակա-
 տագրի՞ն... մեռնում են, մեռնում են ամենքը... ի՞նչ
 լաւ է, որ աստղերն էլ են մեռնում, թէ չէ մենակ
 մեր մահը սարսափելի կը լինէր...

— Իմ վշտացած հրեշտակ, անխուսափելին տիե-
 ղերքում միայն մահը չէ, հապա և ծնունդը, երկրի
 վրայ իշխողը սէրն է, հզօր ու ստեղծագործող, գեղե-
 ցիկ սէրը, որի բոցը խլուած է արեգակից, իսկ գեղեց-
 կութիւնը՝ երկնքի աստղերից։

— Հա, հա... սէրը, իրաւունք ունիս, գոնէ սէրը...
 էլի մի բան է, նա խորհուրդ է տալիս մեր ցաւոտ գո-
 յութեանը, մեր ճակատագրին, գերեզմանի երկիւղն է
 թուլացնում, և ոչնչութիւնը մի փոքր լցնում...

Նրա խօսքերը լի էին քնքոյշ ու տխուր յոյզով,
 ձայնը դողդոջուն ու մեղմ՝ ինչպէս հովի առաջ լացող ծա-
 ղիկը՝ հմայիչ շեշտ ունէր։ Նրա գլուխը կամաց-կամաց
 կուսցաւ ուսիս, կարծես իր շուրջն իշխող թանձր խաւարն
 ու մահու երկիւղը վանելու համար նա զօրավիգ էր փրն-
 տրում։

Եւ մեր շրթունքները միացան իրար մի բոցոտ
 երկար համբոյրով. խաւարի մէջ մենք հեգնում էին
 մարդկային ճակատագիրը և կեանքի ցաւը։

X

Սեպտեմբերի սկիզբն էր, թաց, լալկան օրեր. ա-
 շունը փութկոտ էր։ Եւ անձրև՝... հինգ օրից ի վեր
 մռայլ երկինքը գիշեր ու ցերեկ մոմուռ էր քամում,
 մանրիկ կաթիլները մաղմղում էին վերից միակէրպ,
 ձանձրալի՛...

Պատուհանիս առաջ նստած ես յուսահատ ու ցաւ-
 կոտ՝ հայեացքս դարձրել էի դէպի հորիզոնը, ուր լեռ-

ների վրայից դուրջ ամպերի կարաւանները սողում էին դաւադիրների պէս, բարձրանում էին, իջնում, կծկւում, բացւում և ի վերջոյ լուծւում երկնքի միապաղաղ սևութեան մէջ։ Խոնաւ ու ցուրտ էր իմ շուրջը. և ամեն ինչ կարծես ինձ պէս մռայլ էր. և՛ պարտիզի ծառերը, որոնց դեղնած տերևների վրայից լալկան ճղվողով մի խեղդող ներդաշնակութեամբ ընկնում էին ծանրացած կաթիլները միեւնոյն տեղում՝ փոքրիկ փոսիկներ առաջացնելով, և՛ կծկուած ու խեղճ խոտերը, որոնք երկնքից յուսահատ՝ էլ վեր չէին նայում, աւելի հեռուն՝ մուգ անտառը իր մառախուղէ ծածկոցի տակ սրթսրթում էր դժգոհ ու մռայլ, իսկ նրա վրայ բարձրից հսկող մենաւոր ժայռը կարծես աշխատում էր ամպերի պատառներով՝ ինչպէս մի հին զգեստի ծլանքներով՝ ծածկել իր այլանդակ մերկութիւնը։

Բնութեան թախծոտ պատկերը, այս լացող ծառերըն ու խոտերը, կապարի պէս ծանրացած երկինքը ինձ ոչ միայն տխրեցնում, այլև զայրացնում էին—հինգ օրից ի վեր գիշերները դուրս գալը անկարելի էր դարձել։ Թւում էր, թէ իմ շուրջն ամեն ինչ ինձ հեզնում է—և՛ երկինքը, և՛ լեռները, և՛ մանաւանդ այն սողացող ամպերը, որոնք իրանց մութ ծալքերի, անթիւ դալաւմների մէջ բռնած տանում էին իմ գաղտնիքը, և Խոնքին իրանց արածը։ Դեռ երբէք ես այդպէս չէի առջև ընտելիւնը և դեռ երբէք մի զայրոյթ այդ աստիճան անզօր ու խղճուկ չէր եղել իմ դէմ էր դուրս եկել ինքը ընտելիւնը, այդ հսկայ ու համր վհուկը, որ չըզիտես ինչո՞ւ այդպէս անողորմ կերպով դիտէ խաղալ մահկանացուների բախտի, նրանց երջանկութեան հետ։ Ո՞վ կարող էր վերադարձնել ինձ այն, ինչ ես կորցնում էի իւրաքանչիւր գիշեր, այնքան երջանիկ ժամեր ու վայրկեաններ, որոնք այն ամպերի պէս լուծւում էին յաւիտենականութեան ծոցում։ Եւ յետոյ մեր կեանքը միշտ այնքան խաւար է, այնքան սև առանց այդ վայրկեանների, արցունքը մշտաւե, ժպիտը վաղանցուկ։

յոյսերը երկչոտ, այս բոլորի հանդէպ վայրկեաններէ մոռացութիւն, որի մէջ լուծում ենք մեր ցաւոտ անհատականութիւնը. այն էլ անցնում է երազի պէս՝ էլ երբէք, երբէք յետ չդալու համար:

Մտքերս սեւ էին, բայց անձրեւը դալիս էր միակերպ, տաղտուկ... կարելի էր խենթանալ զայրոյթից ու յուսահատութիւնից. այլեւս ոչ մի փիլիսոփայութիւն ինձ չէր օգնում. երեւի սեփական վշտի փիլիսոփայութիւնը ոչ համողիչ է և ոչ մեղմացուցիչ: Երբ կեանքի հաղուսագիւտ լուսաւոր վայրկեաններն են փախչում, նրանց տեղը սառը միտքը ոչինչ չի կարող դնել, ինչպէս անկարող է լցնել գերեզմանի պարապը, վանել մահուան գարշանքը, յաւիտենական ձմեռը ջերմացնել:

Մխիթարում էի նրանով, որ Մարգարիտն ու իր քոյրը գեռ երկար պիտի մնան ամառանոցում, գուցէ մինչև հոկտեմբերի վերջը: Ինչ ասել կ'ուզէի, որ ես էլ մեկնելու մասին չէի մտածում: Յերեկները մենք պատահում էինք սեղանատանը, ուր մեր յիմար ու բարի տանտիկինը մի վայրկեան մեզ մենակ չէր թողնում. բնութեան պէս նա էլ էր դարձել անտանելի: Այն գողտրիկ, սիրազեղ գիշերներից մեզ մնացել էր սեղանի տակ մեր ոտների գաղտագողի հպումը, լուռ հայեացքները, մութ ակնարկները, որոնցից տանտիկինը ոչինչ չէր հասկանում, և որոնք մեզ համար այնքան խորհուրդ ունէին: Սիրոյ, երջանկութեան այն ծովից յետոյ այս բոլորը միասին կաթիլներ էին, որոնք չէին կարող զովացնել իմ պապական հոգին:

Լաւ որ Մարգարիտը գեռ սիրտ ունէր հանաքներ անելու. երբ տանտիկինը մի վայրկեան խոհանոց էր մըտնում, նա կռնում էր դէպի ինձ իր սովորական ձևով ու կամացուկ ասում.

— Գիշերը լաւ քնեցիր, դե՛:

Պատասխանի փոխարէն ես աշխատում էի սեղանի տակ ոտքը սղմել ցաւեցնելու չափ. նա չտապով փախցնում էր ու վրաս ծիծաղում:

— Խոզոված երեխայ, ի՞նչ լաւ է, որ դու այդպէս ես... — շարունակում էր նա քրքջալով: Իսկ դուրսն անձրեւը գալիս էր, գալիս: Ներս էր մտնում տանտիկինը:

— Այնպէս չէ, տիկին, այս անձրեւը դեռ երկար կը շարունակուի, դառնում էր նրան Մարգարիտը: Հարցն ինձ չարացնելու համար էր անշուշտ:

— Ո՞վ գիտէ, մոռում էր տանտիկինը՝ յուսահատ կերպով նայելով դէպի լուսամուտը. անցեալ տարի այս ժամանակ դարձեալ անձրեւոտ էր, բայց էլի մենք դեռ մի փոքրիկ ամառ կ'ունենանք մինչև ձմրան գալը: Խեղճ տանտիկին, նա աշխատում էր մեզ մխիթարել, որ չըթողնենք հեռանանք:

Անցաւ դարձեալ մի անխորհուրդ ու տխուր օր, վրայ հասաւ նոյնքան անօգուտ, վհատեցուցիչ գիշերը: Ես բարձրացայ սենեակս, նստեցի լուսամուտի առաջ, նայում էի այն թաց խաւարին և մտածում էի, թէ ի՞նչ հնարով կարելի է գլուխ բերել մեր ընդհատուած տեսակցութիւնները, մեր սիրուն գիշերները: Զանազան մտքեր ու ծրագրներ անցնում էին գլխովս, բայց բոլորն էլ անհետեւ էին, անիրագործելի: Հաւատացած էի, որ դրանցից և ոչ մէկը Մարգարիտին ընդունելի չի լինի: Նա սիրում էր այն ամենը, ինչ որ գեղեցիկ էր, անգամ գաղտագողի սիրային տեսակցութիւնը նրա համար մի գեղարուեստական հաճոյք էր: Յիշում էի, որ մեր սիրոյ ամենաբուռն զեղմունքի րոպէին նա իրան չէր կորցնում երբէք, իր շարժումները մնում էին նազելի, շշուկը քաղցր ու քնքոյշ, անգամ իր արտաքինի մէջ նա թեթեւ անկարգութիւն տանել չէր կարողանում, ուր մնաց թէ յանձն առնէր տեսակցութիւն ոչ գրաւիչ պայմաններում: Իմ մտածած հնարներից և ոչ մէկը գեղեցիկ էր, որ ես համարձակուէի յայտնել առանց նրան վիրաւորելու: Կանայք միշտ աւելի հնարամիտ են սիրոյ մէջ, — մտածում էի ես. — եթէ Մարգարիտը կամենայ, գուցէ մի աւելի գեղեցիկ, աւելի խելացի միջոց

գտնել կարողանայ: Սակայն զբաղուած էր նա այդ հարցով, թէ ոչ, ես չգիտէի. նա միշտ այնպէս ուրախ էր ճաշի ժամանակ, իմ հարցերին պատասխանում էր զանազան կատակներով, որոնցից ես ոչինչ չէի հասկանում: Երբ կամենար, նա միշտ գիտէր դառնալ անհասկանալի, առեղծուածական, ինչպէս մի սֆինքս: Զուր չէր, որ ես նրան հէնց այդ անունը տուի սկզբից:

Գիշերը քանի դնում սկսանում էր, և խաւարը լալիս էր իմ պատուհանի տակ իր անվերջ արցունքով: Զայրոյթիցս բիչ էր մնում ես էլ լաց լինէի նրա հետ: Ես լսեցի, թէ ինչպէս հարեանուհիներս պատրաստում են քնել, ինչպէս Մարգարիտը մօր պէս հոգում է բոլոր պէտքերը, կատարում է նրա բազմաթիւ մանր քմահաճոյքները, մերթ ծիծաղում է նրա հետ, մերթ համուզում է երեխայի պէս. յետոյ կամաց-կամաց ամեն բան խաղաղուեց: Ես էլ վեր կացայ, անկողին մտայ, գլուխս թաղեցի վերմակի տակ, որ չսեմ դրսից անձրևի կաթիլների միակերպ, վհատեցուցիչ ձայնը, այդ խեղդող խաւարի լացը, աշխատում էի մոռանալ ինձ, մի կերպ քուն մտնել մինչև յաջորդ առաւօտ, երբ գուցէ արեւ ծագի, բնութիւնը նորից հաշտ ժպտայ մեզ: Սակայն իզուր, քնել չկարողացայ և թաւալւում էի անկողնումս տենդով բռնուածի պէս, ճմուռում էի բարձս, գլուխս ցաւում էր, խեղդւում էի օդի սակաւութիւնից, և լուսաբացը դեռ հեռու էր:

Կէսգիշերն անցաւ. հարեան սենեակից փոքրիկ իրարանցման ձայնն իմ ուշադրութիւնը գրաւեց: Մէկը կամացուկ ցած իջաւ անկողնից և երևի կանգ առաւ լուռութեան մէջ, որովհետև շարժուելու ձայնը դադարեց: Ես նստեցի և ակնով էի դնում, թէ ինչ է լինելու: Ո՞վ էր արդեօք, Կլարան, թէ Մարգարիտը: Ես համարեա հաւատացած էի, թէ դա Կլարան է, որ զարթնել է ով գիտէ ինչ հրէշաւոր երազներից յետոյ, և այժմ գալիս ինչինացիայով բռնուած՝ պատրաստում է մի սարսափելի խենթ բան անել, լուսամուտից վարնետուել, կամ

ըրջը խեղդելու Վերջին միտքն ինձ սոսկումով պատեց և բոլորովին հաւանական թուաց. ես վար ցատկեցի անկողնիցս, առաջացայ դէպի դուռը, որ հէնց փոքրիկ աղմուկ, կասկածելի ճիշ, խռխուոց լսեմ թէ չէ, խորտակեմ մեղ բաժանող դուռը և օդնութեան հասնեմ։ Այս վատ դիշերն այնպէս տրամադրում էր ինձ դէպի սև մտքերը, որ ես երեւակայում էի խաւարի մէջ Կլարային, կիսամերկ, մազերը խռիւ, աչքերը չռած ու կատաղի, բերանը ծովառած ու փրփրոտ, և նրա երկաթէ մատների տակ Մարգարիտը սոսկումից ու ցաւից այլանդակուած ու կիսամեռ։ Պատկերը դարհուրելի էր, և ես զգացի, թէ ինչպէս դողում եմ։ Լսողութիւնս լարած՝ ես լուռ սպասում էի, լռութիւն էր և՛ այնտեղ, պարզ էր, որ նա էլ շարունակում է ականջ դնել։ Անտանելի վայրկեան էր։ Ես լսում էի իմ սեփական սրտի բաբախիւնը, սաստիկ յաւգմունքից՝ նա բռնուած թռչունի պէս աշխատում էր դուրս փախչել կրծքիս տակից։ Ապա ես լսեցի, թէ ինչպէս խորհրդաւոր անձը շարժուեց զգուշութեամբ, կամացուկ, այնպէս որ ես հազիւ էի կարողանում հետեւել նրա մերկ, թեթև ոտների ձայնին յատակի վրայ։ Մի արկղ կամացուկ բացուեց ու փակուեց՝ հազիւ լսելի քսոց հանելով, կրկին լռութիւն։ Նա երեւի դարձեալ ականջ էր դնում։ Միթէ իմ կասկածները ճշտում են, միթէ Կլարան իր խենթութեան մի դարհուրելի վայրկենում պատրաստում է գործել մի անլուր ոճիր, գուցէ մի դանակ էր, որ նա դուրս քաշեց արկղից...

Սոսկումս գաղաթնակէտին հասաւ, ես էլի մի քանի քայլ մօտեցայ դրանը, հեռւմ էի, կուրծքս սղմում, ներս էր ընկնում և կրկին ուռչում, բարձրանում, շունչս դուրս էր գալիս ընդհատ-ընդհատ հառաչանքներով։ Բռնեցի դրան կանթը ու մտածում էի, էլի մի այդպիսի ձայն, և ես կը քաշեմ կատաղի թափով։

Հաւատացած էի, ինչքան որ ամուր լինի դուռը, այնուամենայնիւ կը խորտակեմ. Մարգարիտի թեթև ճի-

չը միանգամայն բաւական էր, որ ես երկաթէ պատուարներ փշրելու կարողութիւն ստանայի։ Սպասում էի... և յանկարծ լսեցի, թէ ինչպէս նա մեղմիւ քայլեց դէպի իմ դուռը... մի բանալի ներս սողաց կողպէքի մէջ, պտոյտ դործեց, և պողպատը չոր, անախորժ ճշուռոց արձակեց։ Ես ականաւոր յետ-յետ քաշուեցի դէպի իմ անկողինը և կանգ առայ քարացած... մի վայրկեան, միայն մի վայրկեան գլխովս անցաւ մի երջանիկ միտք՝ ինչպէս փայլակ, ցնցեց ու շշմեցրեց ինձ... իսկ եթէ այս բոլոր հրէշաւոր կասկածներս անհիմն են և դուռը բաց անողը հէնց Մարգարիտն է... սիրող կինը ինչեք չի կարող հնարել։ Բայց այդ միտքը մինչև վերջը տանել, լրացնել չկարողացայ, նրա բոլոր մանրամասնութիւնները նոյն իսկ ըմբռնելու անկարող եղայ։ Այդ միտքն այնքան աներեւակայելի, այնքան երջանիկ էր, որ նրա ծնունդն անգամ ինձ շշմեցրեց, մտածելու կարողութիւնս դադարեց, աւելի հեռուն տանել չէի կարող, արիւնը յանկարծ կանգ առաւ երակներէս մէջ... Դուռը կամացուկ բացուեց, և իմ առաջ խաւարի մէջ ծրագրուեց մի կանացի զբանչելի պատկեր։ Միանգամայն ինձ կորցրած այս անակնկալ, աներեւակայելի երջանկութիւնից՝ ես արդէն պատրաստուում էի ականաւոր բոլոր ուժով ճշալ՝ «Մարգարիտ»... բայց նոյն վայրկեանին բաղուկներէս մէջ զգացի նրա լիքը ու քնքոյշ մարմինը, և չթմունքներէս վրայ հեքս մարեց մի բոց համբոյրով... նա էր... ես նուազեցի՝ այսքան երջանկութիւնը տանելու անկարող... «Թափուիր, անձրեւ, Թափուիր հազար դարեր, և թող այս գիշերը էլի սևանայ և շարունակուի անվերջ»։ Երեւի վերջին բառերը ես մրմնջում էի, որովհետև Մարգարիտը բռնուած եղնիկի պէս դողդողում էր իմ բաղուկների մէջ և բերանս փակում ձեռքով։

— Սոս, սոս, երեխայ, փսփսուկով ասում էր նա, զարհուրելի է, եթէ նա լսի, հասկանում ես, զարհուրելի... բայց նա չի լսի... նա միշտ քնում է մինչև լուսաբաց... Ժամացոյց կայ... հա, այսպէս, լուցկի էլ

պատրաստիր... երեք օր է փնտրում եմ դրան բանալին, այսօր վերջապէս կարողացայ գտնել խոհանոցում և վեր բերի... դէ սո՛ւս, սո՛ւս:

—Այդ դժւ ես... միթէ այդ դու ես, ճ, ես կը մեռնեմ, եթէ դու լինիս... այդ անկարելի է... այդ անկարելի է... ես ինչպէս կարող եմ երկնքից աստղ խլել և դրկել այսպէս...

—Սուս, սուս, թէ չէ կ'երթամ, զարհուրելի է, եթէ նա իմանայ, հասկանում ես, իմ հոգի... ես քեզ համար արել եմ անկարելին, անհնարինը... դեռ երբէք մի կլին այսքան յանդուգն չի եղել... ոճրի մօտ եմ, շատ մօտ... այս ի՜նչ արի, Տէր Աստուած... տես նա չղարթնի, նայիր, ականջ դիր, միթէ զարթնեց. շարժւեց... լուռ է, լաւ է այսպէս:

Օ՛, այն փափսոցը խաւարի մէջ, մեղմ, գուրդուրիչ ու սարսափելի, նրա հմայիչ ձայնի իւրաքանչիւր հնչիւնը որպէս մի երկնային երաժշտութեան ամենանուրբ խաղ ընկնում էր իմ վրայ, և ես լուծւում, չքանում էի ասես մի դիւթական անձրևի կաթիլների տակ:

—Մարդարի՛տ... ես մեռնում եմ, այսքան երջանկութիւն տանել անկարելի է, սարսափելի է... միայն այս սէրը բաւական է տիեզերքը զարդարելու համար... կեանքի ցաւը սրան դիմանալ չի կարող...

—Սո՛ւս, սո՛ւս...

Եւ նա փաթաթւում էր ինձ՝ ինչպէս բազեղը ծառին՝ պի՛նդ, պի՛նդ. մերթ խեղդում էր իր շշուկը, մի վայրկեան ականջ դնում, ապա կրկին տաք համբոյրով վանում իր երկիւղը: Եւ մենք փոխադարձաբար պատուիրում էինք իրար լուել, և իւրաքանչիւրս այնուամենայնիւ մի բան էր գտնում ասելու, միշտ մեղմիւ, միշտ փափսուկով: Լուութիւնն էր խօսում մեր շրթունքներով, նա, որ օրերի, շաբաթների ընթացքում մեր հոգիների մէջ մեղմիւ կերտել էր մի կախարհական աշխարհ, ուր ամեն ինչ կեանք էր, բոյր ու սէր: Եւ մենք խօսում էինք այն սիրուց, մաքուր, գեղեցիկ սի-

բուց, որ մեր բախտերը խառնել էր իրար և պիտի լուսաւորէր այնուհետեւ մեր ուղին, պիտի փայլ և գին տար մեր գոյութեանը: Մեր իւրաքանչիւր մեզմ շշուկի, զգոյշ ձայնի իւրաքանչիւր ելեէջի մէջ լսուում էր այն անբիծ, քնքոյշ զգացմունքը, որ յատուկ է իսկական սիրուն, որ մարմնից աւելի հոգուն է խօսում և երանգանքների մէջ մեղմիւ օրօրում մարդու երջանիկ էութիւնը:

Երբ խօսում էինք, մենք ցնցւում էինք մեր ձայնի շեշտից, այն աստիճան յոյզ ունէր նա. իսկ երբ լուում էինք, մեր հոգիները փոթորկուած ու բոցոտ վառում էին մեր շրթունքները մի բան ասելու, ճշաւու, կանչելու անյադուրդ ծարաւով: Լռել անկարելի էր, խօսել նոյնպէս: Եւ յանկարծ ես զգացի, թէ ինչպէս նա սարսուռաց բռնուած եղնիկի պէս:

— Ես վախենում եմ, ասաց նա կարճ լուռութիւնից յետոյ:

— Ինչից, իմ ընկեր:

— Խաւարից. լսիր՝ ինչպէս նա լալիս է դրսում. ինձ թւում է, թէ նա մի հսկայ սուգ է անում, որի մէջ ես բաժին ունիմ, ինձանից ծածուկ:

— Աքանջելի մանուկ, հէքիաթները քեզ հանգիստ չեն տալիս. խաւարն անզօր է մեր այսքան երջանկութեան հանդէպ:

— Ես յանցաւոր չեմ, այնպէս չէ, ես, ես. ջահիլ եմ...

— Վթոթորկի տակ կուացած տունկը, միթէ էլ չի բարձրանում, և կեանքը միայն ցաւին չէ, հոգիս:

— Այն ինչ է փայլում այնտեղ... խաւարն է նա՝ յում կարծես պլպլան աչքերով:

— Կեանքը տեսնելու համար խաւարն աչք չունի:

— Նա վեր կացաւ... գալիս է, լսեցիր...

— Քամին է զարկում փեղկերին, հանգստացիր, սիրելիս, ոչինչ, ոչինչ չկայ: Նա ընած է խորը, երջանիկ քնով, քամին ու անձրեւը օրօրում են այդ քունը:

— Կեանքի փոթորկից յոգնած՝ իսկական փոթորկի տակ նա քնած է երջանիկ... Եւ կեանքը ընթանում է առանց նրան. խեղճ... խեղճ...

— Սուս, սուս, մենք նրան կը զարթեցնենք:

Եւ նա հանգստացած, կրկին փարում էր ինձ, բռն զրկախառնութեան ու համբոյրի մէջ խեղդում իր երկիւղը: Սիրոյ մի անօրինակ պոռթկումն էր այն, որ դուրս էր զեղում մեր կրծքերից ու խեղդում մեզ: Մենք այնքան երջանիկ էինք, որ կարող էինք մեռնել խնդալով, աչքներս փակ, շրթունքներս ի մի ձուլուած: Եւ եթէ յանկարծ մեռնէինք, մենք մեղ հետ կը տանէինք ողջ տիեզերքը, մեզանից ոչինչ չէր կարող խուսափել, ոչ մի աստղ, արեւի ոչ մի շող, տիեզերական համերգի ոչ մի հնչիւն: Ողջ տիեզերքն այդ ժամին մենք էինք, նրա կամքը՝ անհասկանալի ու անմահ՝ մեր մէջ էր մարմնացած, մեղ օրօրում էր անուրջների մէջ, և մենք տարւում էինք եթերային բարձունքներից... զարհուրելի էր և սքանչելի միաժամանակ... երազներից ամենավսեմը...

.

Եւ իմ գիրկը դատարկ էր... Ե՞րբ դնաց... եկե՛լ էր արդեօք... Թէ՛ բոլորը մի անսիրտ երազ էր միայն: Ես նստած էի անկողնիս վրայ՝ դոււիս ձեռքերիս մէջ առած, մինչդեռ դրսում դեռ մաղում էր անձրևը: Լուսաբացի դունատ, վախլուկ ցոլքերը մառախլապատ օդը պատռելով՝ ներս ընկան սենեակս, ուր առարկաներն իրանց դալուկ, մթնապատ պատկերներով սկսեցին դուրս սողալ խաւարի միջից՝ ինչպէս քանդակագործի մուրճի տակ սև մարմարի միջից դուրս սողացող ձևեր: Նրանք բոլորը ասես զարմացած նայում էին ինձ և կամացովի հարցնում. «Այստեղ էր նա արդեօք»... անկարելի է... մի շող կար, որ մի ժամանակ միւս սենեակից ներս էր սպրդում այստեղ և յետ փախչում, այդ ճիշտ է, բայց նա... այդ անկարելի է... Նայեցի շուրջս, իմ կողքին անկողնի վրայ դեռ երևում էր այն տեղը, ուր նա նստած էր, խորութիւնը դեռ պահել էր նրա հմայիչ մարմնի

ձեռք ակնապարար ճշտութեամբ. ձեռք տուի, դեռ տաք էր այնտեղ. յանկարծ մատներս շօշափեցին մի փոքրիկ առարկայ, նրա գլխի սանրն էր մնացել՝ կարծես ինձ ասելու, ինձ համողելու համար, թէ նա այստեղ էր... վերցրի, ջերմութեամբ համբուրեցի։ Այո, այո, նա այստեղ էր, երևի կեանքը, իրականութիւնը նոյնպէս իր երազներն ունի, շատ անգամ աւելի գեղեցիկ, աւելի գրաւիչ, քան քնի երազները։ Իմ երազը զարմանալի էր. նրանից մնացել էր մի սքանչելի բուրմունք, որ լցրել էր իմ սենեակի օդը, պարուրել էր ինձ, որի մէջ ես նրա տած էի այժմ անչափ երջանկութիւնից հարբած։ Որքան ապրեցի... Էութիւնս յոգնած էր, ծանրացած գլուխս ընկաւ բարձի վրայ և այն փոքրիկ սանրը կրծքիս պինդ-պինդ սղմած՝ քնեցի խորը, երջանիկ քնով։

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

(Գը շարունակուի)

Գ Ո Ւ Ն Ը Տ Օ Ր

Հանգաւ երազ... Ահա կրկին դունատ օր
Նայում է ինձ աչքովն իր թաց ու պղտոր...
Թռան, կորան զուարթունքներն հրածին,
Որ իմ տխուր կեանքիս քնում ծաղկեցին...

Բայց ով էին և ո՞ր երկրից բոց, անհոն,
Եւ ո՞ւր թռան իրենց թևովն այն լոյսի.
Չկար կեանքս, այլ էր միաքս, վիշտ՝ հեռուն,
Վառում էի առանց ցաւի և յոյսի։

Բայց, անի, ինչո՞ւ եկար, ցերեկ, այսպէս վաղ,
Իգճար, էլ չեմ ուզում ապրել ես արթուն,
Մարիբ, գնահ, ինչպէս ընկերդ անուրախ
Անցաւ երեկ՝ քեզ պէս տխուր, ապարդիւն...

ԴԵՐՆԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՉԵԱՆ